

УДК 37.013.42

Завацька Л.М., Махоткіна Л.Б.

ДО ПРОБЛЕМИ ДЕІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

У статті представлено визначення поняття "деінституалізація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" та характеристика проблем процесу деінституалізації цієї категорії дітей.

Ключові слова: деінституалізація, діти-сироти, сімейне середовище, інтернатний заклад, соціалізація.

The author's approaches to the concept of "orphans' deinstitutionalisation" and the levels of this process is given in the article.

Key words: deinstitutionalisation, orphans, family environment, boarding establishment, socialization.

Постановка проблеми та її значення. Сирітство будь-якої форми, однією з основних причин якого є соціально-психологічне неблагополуччя сімей – одна з найважливіших проблем нашого часу.

Соціальне сирітство несе в собі багато негативних соціальних та економічних наслідків, зокрема, високі фінансові затрати держави на забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що зумовлене високою вартістю утримання системи інтернатних закладів, соціальна дезадаптація дітей, що перебувають в таких закладах, порушення пріоритетного права дитини жити та виховуватись у родині.

На сьогодні актуальною є проблема боротьби з соціальним сирітством, що можливо через реалізацію інноваційної державної політики в сфері деінституалізації дітей-сиріт, створення умов для їх реінтеграції в біологічну чи прийомну сім'ю. Але на жаль, не завжди ця мета може бути досягнута, тому паралельно слід звернути увагу на реформування інтернатних закладів.

В інтернатному закладі процес соціалізації дітей, позбавлених батьківського піклування та робота зі сприяння цій діяльності відбувається по-іншому, ніж у сім'ї. Зокрема, мають значення такі інституційні умови школи-інтернату як режим добових, тижневих циклів, практично неперервний педагогічний супровід життєдіяльності вихованців, глибокий і всебічний вплив інтернатівського різновікового учнівського колективу на особистість вихованців – які можна розцінювати як позитивні, так і такі, що є безперечно негативними: порушення принципу єдності й взаємодії виховного впливу школи-інтернату і сім'ї на дитину; обмеженість і фрагментарність контактів за межами "закритої" освітньо-виховної системи [1, 43].

У вітчизняній педагогічній науці зазначена проблематика є одним з напрямків науково-пошукової роботи. Великий внесок у дослідження з'ясування змісту процесу соціалізації особистості в різних соціально-педагогічних умовах зробили такі вчені як І.Д. Зверєва, А.Й. Капська, Л.І. Мішик, Н.В. Слісаренко, Ж.В. Петрочко. Безпосередньо розвитку теоретичних і практичних засад процесу деінституалізації сприяли наукові пошуки Г.М. Бевз, Л.С. Волинець, Ю.А. Володіної, І.Ф. Дементьєвої, Н.М. Комарової, Л.Я. Олифіренко, І.В. Пеші, Ж.В. Петрочко.

Державна система опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування не тільки розв'язує проблеми життєзабезпечення цієї категорії дітей, але й ізолює їх від батьків. Це заклади закритого типу, тобто територія відчуження. Тут обмежується процес вторинної соціалізації "соціальних" та "реальних" сиріт, що в кінцевому результаті приводить до зниження соціальної компетентності, викривленої ідентифікації, споживацтва та дезадаптації в соціумі.

Таким чином, діяльність цих закладів потребує переосмислення і формування нового ставлення до системи реінтеграції дітей-сиріт. Стрижневим компонентом вибраного напрямку є процес деінституалізації дітей, позбавлених батьківського піклування.

Метою даної статті є характеристика проблем деінституалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Деінституалізація – процес, альтернативний тривалому утриманню людей (душевнохворих, правопорушників, дітей, людей похилого віку) у великих стаціонарних закладах різного типу. Головний принцип деінституалізації – надати людині право знаходитися не в таких обмежених умовах існування, як стаціонари, вести нормальний спосіб життя і жити настільки незалежно, наскільки вона здатна. Основні елементи деінституалізації: намагання уникати без крайньої необхідності розміщення і утримання людей в стаціонарах; організація відповідних альтернативних варіантів за місцем проживання для розміщення, лікування, професійної підготовки, навчання і реабілітації осіб, яких нема необхідності утримувати в стаціонарах [2].

Значним кроком у напрямку деінституалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування стало прийняття Закону України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування", що визначає правові, організаційні, соціальні засади державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Початком цього процесу можна вважати розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. про схвалення Концепції Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Аналізуючи даний Закон, можна відмітити, що заходи, передбачені Програмою на 2007-2017 роки, будуть реалізовані у чотири етапи:

- розроблення і затвердження Програми, вивчення і запровадження відповідного міжнародного досвіду, удосконалення діяльності закладів, запровадження сімейних форм виховання дітей;
- створення нормативної бази, регулювання діяльності закладів, пошук додаткових джерел для фінансування заходів, визначених Програмою, у тому числі за участі міжнародних організацій;
- утворення закладів нового типу, переведення до них дітей, перепідготовка педагогічних та соціальних працівників;
- перепрофілювання закладів та оптимальне використання їх приміщень – їх близько 600 за кількістю.

Офіційно реалізація Програми перебуває на другому етапі. Реформування системи закладів проводиться шляхом переведення дітей, що в них виховуються, до закладів нового типу, утворених місцевими органами виконавчої влади за місцем походження дітей, з урахуванням їх віку та соціального статусу.

У цих закладах виховуватиметься не більш як 50 дітей віком до 18 років. Навчання в середніх загальноосвітніх школах дасть їм змогу здобути належну освіту та опанувати навички самостійного життя.

Основна мета, що повинна бути реалізована у закладі нового типу – це індивідуальний підхід до дітей віком від 7 до 18 років під час їх перебування в закладі, готовність до зміни місця перебування та бажання жити в дитячому будинку нового типу і продовжувати навчання в загальноосвітніх школах за місцем розташування такого будинку. При цьому діти віком до 10 років переводяться до закладів нового типу, а діти старші 10 років, як правило, продовжують перебувати та навчатися у тих закладах, де вони виховувалися раніше і вибувають з них за віком або у зв'язку із закінченням навчання. Усі діти, що влаштовуються до закладів державної опіки вперше, направляються тільки до закладів нового типу.

Умови для проживання, розвитку та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування створюються з урахуванням їх індивідуальних потреб та досвіду життя. Територіальне наближення дітей до місця їх походження дасть змогу забезпечити їм спілкування з батьками та іншими родичами у разі, коли це не суперечить інтересам дітей. Крім того, діти-сироти й діти, позбавлені батьківського піклування, уперше зможуть систематично відвідувати загальноосвітні школи, що дасть можливість підняти рівень їхньої освіти до аналогічного з їх однолітками, а коло інтересів не буде обмежуватись мікросередовищем.

Важливим питанням реформування інтернатних закладів є саме проблема підбору та навчання викладацького складу дитячого будинку нового типу. Досвід країн, які вже пройшли цей шлях, красномовно доводить, що працівники старої системи інтернатних закладів не можуть прилаштуватися до нових умов, не передбачають індивідуальний підхід до кожної дитини та не можуть уникнути упередженого ставлення до потреб та проблем вихованців. Паралельно на курсах перекваліфікації педагогічних кадрів слід розробити та запровадити програму підготовки соціальних працівників для роботи в системі соціального супроводу прийомних сімей та виявлення сімейного неблагополуччя на ранній стадії. Це дасть змогу вирішити питання працевлаштування працівників старої системи інтернатних закладів, а також сприятиме розвитку технологій супроводу сімей, які взяли на виховання дітей-сиріт і дітей, що залишились без батьківського піклування. Реформація інтернатної системи потребує розробки нормативно-правових актів на загальнонаціональному та місцевому рівнях, що регулюватимуть функціонування та устрій дитячих будинків нового типу.

Немаловажним питанням є просвітницька робота в місцевій громаді щодо подолання можливих упереджень відносно закладів такого типу та його вихованців. Необхідно розробити соціальну рекламу відповідного змісту, провести інформаційно-просвітницьку роботу в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах з вихователями, викладачами, вихованцями та їх батьками.

Одночасно слід проводити роботу спрямовану на зміну ставлення працівників інтернатних закладів старого зразка до альтернативних форм улаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

На базі розформованих інтернатних закладів можливо створити регіональні центри профілактики соціального сирітства і сімейного влаштування дітей.

До пріоритетів діяльності таких закладів можна віднести наступні:

- підготовка дитини (у першу чергу психологічна) до проживання в сім'ї;
- створення портрета дитини для включення її даних в єдину інформаційну систему;
- підготовка пакету документів для передачі дитини в сім'ю;
- збір матеріалів для характеристики сім'ї;
- організація занять "Школи прийомних батьків" для членів сім'ї, що готується прийняти дитину;
- організація взаємодії з сім'єю щодо адаптації дитини та прийомних батьків до нових умов життя;
- організація різних форм взаємодії з дитиною, яку влаштували в сім'ю (зворотний зв'язок);
- взаємодія з місцевою громадою для пропаганди цінності сімейного виховання, значення кожної дитини для місцевого співтовариства, підбору кандидатів для постійного та тимчасового прийому дітей в свою сім'ю.

Центр з розгалуженою мережею служб супроводу є ефективним інструментом для зміни умов сімейного влаштування, якщо створена нормативно-правова база взаємодії Центру з іншими соціальними інститутами, діючими в країні.

Висновки. Таким чином, визначені проблеми процесу деінституалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування не вичерпують всіх питань щодо вирішення долі цієї категорії дітей, проте акцентують увагу на нагальній потребі зрушення цього процесу, спираючись на зарубіжний досвід.

Література

1. Артюшкіна Л. М., Поляничко А. О. Специфіка професійної діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи-інтернат для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / Л. М. Артюшкіна, А. О. Поляничко // Практична психологія та соціальна робота. – № 2 (59). – 2004. – С. 42-47.
2. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / [За заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової]. – К., 2000. – 260 с.
3. Белоліпецкая. Е. Н. Модель регіонального центра профілактики соціального сиротства и семейного устройства детей / Е. Н. Белоліпецкая // Ярославский педагогический вестник. – 2010. – № 2. – С. 12-15.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2010